

C o o r d o n a t o r i :

Petru Negură

Lector la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Doctor în sociologie la École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris. A fost cercetător invitat la Centrul Franco-German Marc Bloch, Berlin, EHESS, Paris, și UC Berkeley. Este autorul cărții *Ni héros, ni traitres. Les écrivains moldaves face au pouvoir soviétique sous Staline*, Paris, L'Harmattan, 2009 (apărută în română la Editura Cartier, Chișinău, 2014). Este coeditor platzforma.md.

Vitalie Sprinceană

Sociolog și intelectual public, cofondator și coeditor al platformei de gândire critică platzforma.md. A făcut studii de licență în științe politice la Sofia (Bulgaria), master în filosofie la Chișinău (USM); în prezent este doctorand la George Mason University, Fairfax, Virginia, SUA. Interesele sale cuprind sociologia urbană, sociologia religiilor, sociologia politică, mișcările sociale, filosofia politică, literatura, critica literară, cinematografia.

Vasile Ernu

Absolvent al Facultății de Filosofie (Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași, 1996) și al masterului de filosofie (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj, 1997). Autor de rubrici la mai multe ziare și reviste. Vasile Ernu este unul din fondatorii și coordonatorii platformei CriticAtac. Volume principale: *Născut în URSS* (Polirom, 2006); *Ultimii eretici ai Imperiului* (Polirom, 2009), *Sectanții. Mică trilogie a marginalilor* (Polirom, 2016).

REPUBLICA MOLDOVA

LA

25

DE ANI

O încercare de bilanț

CARTIER
i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel./fax: 022 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md
Suport juridic: Efrim, Roșca și Asociații
www.cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate online pe www.shop.cartier.md
și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.
Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks, Barnes & Noble și pe www.cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 022 21 42 03.
E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 022 24 10 00.
E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ
CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712, București, România
Tel./fax: (021) 210.80.51
E-mail: romania@cartier.md
www.cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură. Plata se face ramburs, la primirea coletului.

Colecția *istoric* este coordonată de Virgil Păslariuc
Editor: Gheorghe Erizanu
Lector: Anda Yrsan
Coperta: Vitalie Coroban
Design/tehnoredactare: Marina Darii
Prepress: Editura Cartier
Tipărită la Bons Offices

Petru Negură, Vitalie Sprinceană, Vasile Ernu
REPUBLICA MOLDOVA LA 25 DE ANI
Ediția I, septembrie 2016

© 2016, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.
Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Aprobat de Comisia de selecție pentru editarea cărții naționale
și editat cu contribuția Ministerului Culturii.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Republica Moldova la 25 de ani : O încercare de bilanț / coord.: Petru Negură, Vitalie Sprinceană,
Vasile Ernu. - Chișinău : Cartier, 2016 (Tipogr. „Bons Offices”). - 360 p. - (Colecția „Cartier istoric”
ISBN 978-9975-79-902-7).

500 ex.

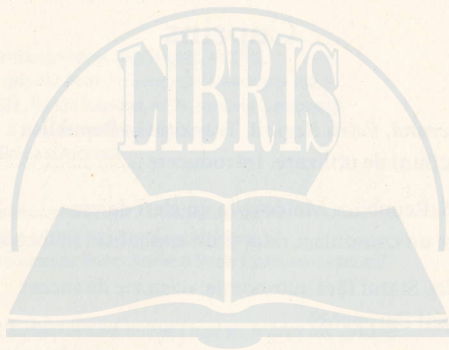
ISBN 978-9975-86-101-4.

323(478)+94(478)(082)

R 46

Cuprins

<i>Vitalie Sprinceană, Petru Negură. Tranziția în Republica Moldova: instrucțiuni de utilizare. Introducere</i>	7
<i>Petru Negură. Republica Moldova la un sfert de veac de tranziție: între un comunism ratat și un capitalism neînceput?</i>	19
<i>Ion Marandici. Statul fără autonomie: o istorie de succes la periferia Uniunii Europene?</i>	53
<i>Florin Poenaru. România – pământ basarabean</i>	79
<i>Andrei Deveatkov. Conflictul transnistrean: situația actuală și perspectivele de soluționare</i>	95
<i>Viorel Gârbu. Economia Republicii Moldova între indiferență și incompetență. 25 de ani de ezitări și eșecuri</i>	116
<i>Dorina Roșca. Economia mixtă de tranziție în Republica Moldova. O analiză instituțională a reformelor din anii '90</i>	146
<i>Victor Gotișan. O scurtă istorie a presei din Republica Moldova (1991-2016)</i>	179
<i>Snejana Druță-Sulima. Evoluția protecției drepturilor omului în Republica Moldova (1990-2015)</i>	208
<i>Vitalie Sprinceană. Cum ne revoltăm? O istorie subiectivă a protestelor în Republica Moldova (1989-2016)</i>	224
<i>Rebecca Chamberlain-Creangă. Minorități prinse între suflet și bani: transformarea relațiilor de muncă și economia morală într-o întreprindere globală din Republica Moldova postsovietică</i>	257
<i>Diana Cheianu-Andrei. Migrația după independența Republicii Moldova: dimensiuni, valori, proiecte de viață</i>	299
<i>Jennifer Cash. Limitele renașterii culturale: Viața sătească și mișcarea folclorică din Republica Moldova</i>	338

Tranziția în Republica Moldova: instrucțiuni de utilizare. Introducere

Aniversările, mai mult sau mai puțin oficioase, reprezintă niște prilejuri de reflecție asupra intervalelor de timp „aniversate”. Cei 25 de ani de independență ai Republicii Moldova constituie o ocazie mai mult decât potrivită pentru o suspendare (temporară, desigur) simbolică și reflexivă din timpul istoriei, ca să aruncăm o privire înapoi pentru a vedea ce am făcut în raport cu ce ni se întâmplă în toți acești 25 de ani.

De ce aniversarea a 25-a constituie un prilej mai special decât altele care au mai fost sau care vor urma?

Răspunsul ar trebui să țină nu atât de particularitățile și caracteristicile intrinseci ale numerelor, cât mai ales de realitățile sociale care dau substanță acestor numere. Cei 25 de ani reprezintă un număr semnificativ, „rotund”, atât pentru Republica Moldova și moldovenii drept comunitate, cât și pentru cetățenii luați parte, fiecare cu poveștile sale individuale.

La 25 de ani de independență, Republica Moldova are o întregă generație de adulți care au trăit doar în cadrul acestui stat independent. O generație care s-a născut în primele zile ale independenței, a urmat liceul și universitatea și a făcut deja primii pași în viața publică (în politică, în afaceri, în știință sau în școli). Această generație post-independență nu a trăit nicio zi în vreuna din realitățile din care Republica Moldova își trage, simbolic, originile – Uniunea Sovietică sau România Mare.

Ea conviețuiește alături de alte câteva generații, ai căror reprezentanți au traversat perioade diferite ale istoriei sovietice. Există o generație (chiar dacă în scădere continuă) care a prins valul traumatizant al transformărilor sociale radicale de la începuturile instaurării puterii sovietice în Basarabia: deportările, industrializarea,

colectivizarea, foamea. Alături de aceasta există și o altă generație, care a prins mai ales vremurile relativ liniștite și fericite, privite retrospectiv, ale unei alte fețe a realității sovietice: învățământul gratuit, protecție socială și medicală asigurată, construcția fabricilor și uzinelor, creșterea nivelului de trai și a consumului. Mai există, desigur, și alte generații – una care a prins și realitățile de dinaintea instaurării puterii sovietice în Basarabia, alta (din care fac parte și autorii) care s-a născut într-un sistem ce se destrăma chiar sub ochii lor și care s-au maturizat deja într-un alt sistem...

De ce această nouă generație de adulți – să-i spunem generația „independenței” – ar fi atât de interesantă de vreme ce celelalte au istorii cel puțin la fel de remarcabile prin tragismul, eroismul sau banalitatea lor? Din două motive, cel puțin. Pentru că, pe de o parte, această „nouă” generație a fost formată într-un climat social și politic în care fiecare dintre generațiile precedente a încercat să proiecteze asupra ei o anumită versiune a trecutului ca fiind singura adevărată (uneori prin intermediul unor pârgii politice la îndemână), fiecare a insistat ca celelalte adevăruri să fie declarate minciuni, să fie descalificate moral sau chiar să fie scoase în afara legii, fiecare a încercat să se prezinte drept singura depozitară legitimă a trecutului.

În același timp, fenomene mai largi, precum globalizarea economică, revoluția tehnologiilor informaționale, explozia internetului și a rețelelor sociale, au afectat și ele, la rândul lor, stilurile de viață și felul de a fi ale acestor noi generații de adulți din Republica Moldova, expunându-le unor procese despre care generațiile precedente nu prea aveau știință și experiență: consumerismul, realitatea virtuală a jocurilor electronice, migrația de masă, comunicarea instantanee.

Generația post-independență e prima care a rupt ciclul tradițional de transmisiune a cunoașterii de la bătrâni la tineri: e o generație care concomitent învață și învață, adică predă (abilități de utilizare a noilor tehnologii) și învață (experiență de viață în același timp).

E adevărat, totodată, că transformările dure prin care a trecut societatea noastră după 1990 au creat niște inegalități sociale și economice profunde, care au fracturat generațiile – inclusiv „generația independenței” – în interiorul lor. Astfel încât aceeași generație cunoaște o paletă de stiluri de viață determinate de accesul inegal la re-

surse economice și culturale. Vom da doar un exemplu extrem: pe de o parte, avem un cetățean X, născut în 1991 într-o familie îmbogățită în ultimii 25 de ani, care învață la Harvard, și pe de alta, un cetățean Y, născut și el în 1991, dar într-un mediu de țărani pauperizați, care își întreține familia muncind temporar pe șantierele de construcții din Moscova. Între aceste două cazuri extreme, există, desigur, o variație de mobilități ascendente sau descendente, mai mult sau mai puțin spectaculoase. Totuși, este de remarcat că mecanismul mobilităților sociale este progresiv eliminat din sistem, accesul la resurse educaționale și culturale devine mai inegal, iar formarea unor clase sociale distincte și tot mai izolate pare greu de stăvilit.

„Tranziția” moldovenească se caracterizează printr-un soi de „pluralism by default”, după cum a definit expresiv un politolog străin societatea și sistemul nostru politic din primul deceniu de după independență¹ (observație valabilă și pentru vremurile de mai târziu). Din motivul acestui „pluralism fără voie”, vechile generații – și ideologiile lor – nu au fost descalificate în măsura în care să fie excluse din viața publică. Dimpotrivă, mulți cetățeni integrați reușit în vechiul sistem, capitalizând putere politică și resurse economice, s-au acomodat cu succes și la provocările „tranziției”. Această toleranță relativă față de resursele, moștenirile și discursurile contradictorii ale trecutului, care definește unul din paradoxurile și farmecele „tranziției” moldovenești (în raport cu cea a statelor baltice, de exemplu, în care s-a dus o politică extrem de restrictivă față de trecut și memoria istorică), a condus la sudarea unor solidarități între generații, reproducând diverse culturi, etosuri, discursuri ideologice și feluri de a fi care au avut șansa de a coexista.

Astfel, avem astăzi tineri adulți din „generația independenței” care cred că URSS a fost singurul cadru politic în care se putea trăi acceptabil și care își croiesc preferințele și comportamentele politice și electorale în funcție de această convingere. Există, totodată, un alt grup de reprezentanți ai aceleiași generații care împărtășesc un

¹ Way, Lucan. *Pluralism by Default: Weak Autocrats and the Rise of Competitive Politics*. Baltimore, Maryland, 2015.

părinții și bunicii lor (sau unii dintre ei) credința că România Mare a fost unica perioadă în care basarabienii au dus-o bine și împlinit. Până la urmă, așa cum a arătat-o Ion Marandici în studiul din acest volum după exemplul clasei noastre politice, „noile” generații au făcut casă bună cu cele „vechi” – de exemplu, noii politicieni-businessmeni cu președinții RM, foști aparatcici ai sistemului sovietic, atunci când i-a apropiat un interes comun, acela de a face din statul RM un plan de afaceri profitabil.

Așa sau altfel, această „generație a independenței” este, zice un adevăr banal, viitorul țării. Ea reprezintă viitorii politicieni, oameni de afaceri, intelectuali, ingineri, contribuabili care vor achita pensiile generațiilor curente (inclusiv a noastră). E important deci să evaluăm, în acest punct, „moștenirea” pe care generația în cauză o primește cu titlul de „realitate” de trăit și de modelat mai departe.

Tocmai din acest motiv – al necesității unei evaluări –, cu toată subiectivitatea asumată, a apărut volumul de față. Ce ar scoate la iveală o asemenea evaluare?

Că, după 25 de ani de „tranzitie”, RM pare să se afle azi într-un impas greu de depășit. Impasul are mai multe dimensiuni:

- Politică: o societate captivă administrată de un regim politic oligarhic (un grup restrâns de persoane care, fără a avea o legitimitate politică deplină, dețin pârghiile de control asupra instituțiilor statului).
- Economică: o societate sărăcită cu o economie la pământ și care are de plătit, din bani publici, un furt comis de un grup restrâns de persoane (vezi mai sus).
- Socială: o societate în care între 1/5 și ¼ din populație muncește permanent sau temporar în afara hotarelor țării, o societate în care migrația masivă a destrămat familii, iar împreună cu sărăcia a făcut din Republica Moldova una din marile surse de trafic de persoane, o societate cu o scădere demografică dramatică.
- Instituțională: toate instrumentele ce pot schimba situația se află sub controlul unor mâini (și minți) care nu doresc schimbarea și care au un interes major, ca situația să rămână la fel.

Astfel, riscul instituționalizării unui regim oligarhic pare, în acest moment istoric, mai evident ca oricând.

- Intelectuală: nu există, în momentul de față, o viziune încheagată asupra modului în care această societate ar putea funcționa în următorii 10-20-30 de ani (ceea ce s-ar numi un proiect de țară). Toate proiectele discutate intens în spațiul public – integrarea europeană și aderarea la UE, aderarea la Uniunea Vamală sau orice altă entitate inspirată de Federația Rusă, unirea cu România – sunt emenate de absența unui proiect de țară, de vreme ce fiecare dintre aceste opțiuni presupune atașarea țării la proiecte deja existente, exterioare spațiului RM. Lipsa unor asemenea proiecte de țară – ce ar miza pe eforturi, resurse și pe inteligență locale – face foarte dificilă construirea unei reflecții critice coerente asupra regimului politic actual.

Impasul profund în care ne aflăm, după 25 de ani de independență, este un prilej în sine de a ne întreba, și a încerca să căutăm răspunsuri, asupra acestei crize complexe, ce pare greu surmontabilă.

Când se termină tranziția?

Pentru noi, niciodată. Nu pentru că ar fi un blestem al destinului. Și nici pentru că ar fi inevitabilă. Ci pentru că e înscrisă în logici istorice și politice mai largi pe care nu le mai putem controla.

Republica Moldova a intrat, ca majoritatea țărilor postsocialiste, fără voia ei în tranziție (ieșind din altă paradigmă conceptuală eșuată – „restructurarea”/ rus. перестройка). Din punct de vedere intelectual, tranziția a devenit perspectiva pe care o parte hegemonică a lumii – în general Occidentul – a interpretat realitățile din fostul lagăr socialist. Aceste lentile au fost folosite intens, constant și au fost legate de diverse suporturi (epistemologic, financiar, politic) încât au ajuns să devină singurii ochelari prin care societățile postsocialiste se priveau și se înțelegeau pe ele însele.

² Pentru o istorie critică mai elaborată a „tranzitei” și a ideologiei tranziției vezi: Rudolf L. Tőkés. „Transitology”: *Global Dreams and Post-Communist Realities*. In: *Central Europe Review*. Vol 2, No 10, 13 March 2000; Boris Buden. *Zonă de trecere*: